

ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ ರೈತಾಪಿ ಹೋರಾಟ: ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆಯ ಕಥನ

ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಟಿ. ಎಸ್.*

*ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಚರಿತ್ರೆ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಸಾರಾಂಶ: (Abstract)

ಈ ಪ್ರಬಂಧ ಕೆತ್ತೂರು ಪತನ ನಂತರದ ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟದ ಕುರಿತು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿನ ದೇಶಿ ಗಣ್ಯವರ್ಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಅದರಲ್ಲಿನ ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳು ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳು ಹೋರಾಟವನ್ನು ಉದ್ದವಿಸುವ ಹಾಗೂ ಅಂತ್ಯ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವಂತಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ಹಾಗೂ ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿಲ್ಲ. ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವ ಜಾತಿಗಳು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಡಳಿತ ನಿಯೋಗಿಗಳಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂಶಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆಧುನಿಕತೆಯೊಂದಿಗೆ ಚರ್ಚಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮುಖ್ಯಪದಗಳು (Keywords): ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ, ರೈತಾಪಿ ಹೋರಾಟ, ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆ.

ಪೀಠಿಕೆ

ರೈತಾಪಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಖಿಲ ಭಾರತೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ರಣಜಿತ್ ಗುಹಾರವರು ರೈತಾಪಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಾಗೂ ಜಾತಿ ಸಮುದಾಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.¹ ಆದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರೈತಾಪಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹಾರವರು ಚರ್ಚಿಸಿದ ರೀತಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಖಿಲ ಭಾರತೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ರಣಜಿತ್ ಗುಹಾ, ಎರಿಕ್ ಸ್ಟೋಕ್ಸ್, ಡೇವಿಡ್ ಅರ್ನಾಲ್ಡ್, ಪಾರ್ಥ ಚಟರ್ಜಿ, ಗೌತಮ್ ಭದ್ರಾ, ದೀಪೇಶ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರ ಪಾಂಡೆ, ಡೇವಿಡ್ ಹಾರ್ಡಿಮನ್, ಗಾಯಿತ್ರಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸ್ವಿವಾಕ್ ಹೀಗೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾರತೀಯ ರೈತ ಹೋರಾಟಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡದ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಮ್‌ಭಟ್, ಮುಜಾಫರ್ ಅಸ್ಸಾದಿ, ಸೆಬಾಸ್ಟಿಯನ್ ಜೋಸೆಫ್, ವಿಜಯ್ ಪೂಣಚ್ಚ ತಂಬಂಡ, ಎಂ.ಜಿ.ನಾಗರಾಜ, ರಾಮಭಟ್ಟ ರವರ ಪ್ರಮುಖವಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

Please cite this article as: ನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ ಟಿ.ಎಸ್. (2023). ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ ರೈತಾಪಿ ಹೋರಾಟ: ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯತೆಯ ಕಥನ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ: ಪುಸ್ತಕವಿಜ್ಞಾನ ಕನ್ನಡ ರೀಸರ್ಚ್ ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಐಐಎಂಆರ್‌ಡಿ, 5(2), ಪು.ಸಂ. 84-91

ಕಿತ್ತೂರಿನ ಪತನ ನಂತರ ರೈತಾಪಿ ಸಮುದಾಯವು ಶೋಷಣಾತ್ಮಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕತ್ವದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಕತ್ವವಾಗಿ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ನಾಯಕನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿತು. ಈ ಮೂಲಕ ರೈತಾಪಿ ಸಮುದಾಯದ ಬೆಂಬಲದೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಲಯ ಹಾಗೂ ಜಾತಿ ವೈಷಮ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ಹೋರಾಟಗಳ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಅಂಶವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಯಗಳು ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ನಂತರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯಸಮುದಾಯದವರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವವಾಗಿದೆ. ವಸಾಹತುಶಾಹಿಯ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸ್ಥಳೀಯ ಗಣ್ಯ ಸಮುದಾಯ ಮೇಲೆ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದರು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಗಣ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರೆಸಿ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹುದ್ದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಗಣ್ಯ ಸಮುದಾಯದವರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ತನ್ನ ಪರಿಸರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದಿವಾನರು ಹಾಗೂ ಕಂದಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಇವು ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯಿಂದ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳವರೆಗೂ ಶ್ರೇಣಿಕೃತ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದೆ ರೀತಿ ಕಿತ್ತೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಕಿತ್ತೂರು ಪತನ ನಂತರ ಗಣ್ಯವರ್ಗ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರೈತರ ಮೇಲೆ ದೌರ್ಜನ್ಯ, ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಂದಾಯ ವಿಧಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ ರೈತಾಪಿ ಸಮುದಾಯದ ಮೇಲೆ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಶೋಷಣಾತ್ಮಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧ ರಾಯಣ್ಣ ರೈತಾಪಿ ಸಮುದಾಯದ ಬೆಂಬಲದೊಂದಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಶಾಹಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು. ರಾಯಣ್ಣನ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಟಲಿಯ ಗ್ರಾಂಶಿಯು ರೈತರು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಜೀವಂತವಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ವಿಮರ್ಶೆ, ಅವಲೋಕನ ಅಗತ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜನರ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಜನಪದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.²

ರಾಯಣ್ಣನು ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಓಲೇಕಾರ. ತಂದೆ ಭರಮಣ್ಣ, ತಾಯಿ ಕೆಂಚವ್ವ, ಹೆಂಡತಿ ಮಲ್ಲವ್ವ, ಮಗ ಹನುಮಂತ ಇದ್ದರು. 15.08.1796ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಯಣ್ಣ 30.12.1830ರಂದು ಕಾಲವಾಗುತ್ತಾನೆ. ರಾಯಣ್ಣನ ಕುರಿತು ತಿ.ತಾ.ಶರ್ಮರವರು ಹೇಳುವಂತೆ, ರಾಯಣ್ಣನೆಂದೂ ರಾಜ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಲ್ಲ, ಶ್ರೀಮಂತ ವರ್ಗದವನೂ ಅಲ್ಲ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಜೆ. ವಂಶಪಾರಂಪರೆಯಾಗಿ

ಗ್ರಾಮದ ತಳವಾರಿಕೆ ಅವನ ವೃತ್ತಿ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.³ ಕಿತ್ತೂರು ಪರವಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದನು. ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪತನ ನಂತರ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮ್ಯವಾದ ಸಂಗೊಳ್ಳಿಗೆ ಬಂದು ಓಲೇಕಾರ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದನು. ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬಾಳಪ್ಪ ರೈತರನ್ನು ಶೋಷಣೆ ಮಾಡುವುದು, ತಳ ಸಮುದಾಯಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವನು. ಆದರೆ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ರಾಯಣ್ಣ ಇಂತಹ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯ ವರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಮಣಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನಲ್ಲ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಪಂಚಿ ಹೋಗೆಯುವಂತೆ ರಾಯಣ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಕೋಪಗೊಂಡು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು. ಈ ಘಟನೆಯ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುವ ಲಾವಣಿ:

ಹಳಬರ್ದ ಮುಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶೃಂಗಾರದಿಂದ ಹೊಂಟನಪ್ಪ
ಮಲಪ್ರಭ ಹೊಳಿಯಾಗ ಸ್ನಾನ ನಡೆದಿತ್ತ ಎಂಕಪ್ಪಂದ
ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಗ ಬಂದ ಮಂತ್ರ ಓದುತ್ತಾ
ಕುಲಕರ್ಣಿ ಎಂಕಪ್ಪನವರು ರಾಯಗ ಕರದು ಹೇಳತಾರ
ಕಳದ ವಲ್ಲೀ ಒಗಿಯೋ ರಾಯಾ ವ್ಯಾಳೆ ಬಾಳತಾ
ಈ ಮಾತು ಕೇಳಿ ರಾಯಣ್ಣ ಅಂತಾನ ಸೊಕ್ಕ ಹೆಚ್ಚಾಯ್ತು ಬಾಳ್ಯಾ ನಿಂದು
ಚಲೋ ಬಹದ್ದೂರ ಹುಡುಗಗ ಎಂಥ ಚಾಕ್ರಿ ನೇಮಿಸಿದ ಗುಣವಂತಾ
ಕರಕರ ಹಲ್ಲು ತಿಂದು ಕುಲಕರ್ಣಿಗೆ ಹೇಳತಾನ
ಮಡಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೊಲಸ ಚಾಕ್ರಿ ಸಾಕೋ ಇವತ್ತ
ಕುಲಕರ್ಣಿ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ನಡದ ರಾಯಗ ಬಹಳ ಬೈಕೋತ (ಬಡಿಗೇರ, 2000)

ಈ ಲಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಲಕರ್ಣಿಯ ಹೆಸರು ಬಾಳಪ್ಪನ ಬದಲಿಗೆ ಎಂಕಪ್ಪ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಓಲೇಕಾರನಾದವ ಊರ ಚಾಕರಿ ಮಾಡಬಲ್ಲನೇ ಹೊರತು, ಗುಲಾಮತನದ ಹೀನಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲಾರ ಎನ್ನುವ ಸಂದೇಶ ನೀಡುವ ರಾಯಣ್ಣ ತಳಸಮುದಾಯದ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದನು.

ಹೇಸಿ ಹೆಲಗಸಿನಂಥ ಖೋಡಿ ಜಾತಿಯ ಬಾಳಪ್ಪ
ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೋ ನಿನ್ನ ಮನಿಮಾರ
ಬೆದರಿಸಿ ತಿಂದೋ ರೈತರನ್ನೆಲ್ಲಾ
ಹೆದರಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ
ಒದರಸತಿನೋ ಬಿಡತೇನ ಜೀವದಾನ. (ನಿಂಗಣ್ಣ, 1975)

ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬಾಳಪ್ಪನಿಗೆ ರಾಯಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಪ್ರತಿ ಸವಾಲು ತಳಸಮುದಾಯದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ತೀವ್ರತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂಥದ್ದಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮದ ರೈತರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಮೂಲಕ ಶೋಷಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ

ದುರುಪಯೋಗ, ಸ್ವಜನಪಕ್ಷಪಾತ ಹಾಗೂ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕ ಜನರ ಮೇಲೆ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ, ಕಿರುಕುಳ ಇಂಥ ಸಂಗತಿಗಳು ಜನರನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟನೆಗೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಸೇಡಿಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ರಾಯಣ್ಣನ ಭೂಮಿಯ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಜಮೀನಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿದಾಗ, ಕುಲಕರ್ಣಿ ರಾಯಣ್ಣನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೌರ್ಜನ್ಯದಿಂದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಯಣ್ಣ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೋರಿಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಹಳಬರಿಗೆ ರಾಯಣ್ಣ ಕೈಮುಗಿದ
ಹೇಳತನಾನ ಮಾಡಬೇಡೋ ನಮ್ಮನ್ನ ಅಬರುಗೇಡಾ
ಮನ್ಯಾಗ ಹೋರಿ ಅದಾವೋ ಚಲೋ ಜೋಡಾ
ನಾಳೆ ಕಿತ್ತೂರ ಸಂಗತಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆತುರದಿಂದಲಿ
ಮಾರಿಕೊಂಡು ಪಾಳೆ ಕೊಡತೆವ್ವಿ ಅಂಣಾ ದೊಡತಂದ
ಇಷ್ಟ ಹೇಳತಾಗಲಿ ದೂತಾಡಿದರ ಅಲ್ಲೋ ಪಾಡಾ
ಕಂಣ್ಣೇರು ಸುರಿಸುತ ರಾಯಾ ಎರಡು ಹೋರಿ ಕಂಣ್ಣೆ
ಉಚ್ಚಿ ಕೈಲಿ ಕತ್ತಿ ಹಿಡುದ ಸುತ್ತಿದನಡಾ ಅವರ
ತಾಯಿ ಅಂತಾಳೊ ರಾಯಾ ಹೋಗ ಬೇಡ್ಯಾ
ಸುಮ್ಮನಿರ ಹಡದವ್ವ ನೀನು ಹಮ್ಮ ಬಾಳ
ಕುಲಕರ್ಣಿಯರು ಪಾಳೇದ ರೂಪಾಯಿ ತಂದ ಕೊಡುವೆನು
ತುಂತ ಹಿಂದಗಡೆ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಮನಿ ಸಿಡುದು ಖಚಿತ (ರಾಜಪ್ಪ, 1973).

ಕುಲಕರ್ಣಿಯ ಒತ್ತಾಯ ಹೇರುವ ದಮನಿತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ಬಾಳಪ್ಪನಿಗೆ ರಾಯಣ್ಣನು ಸಮಧಾನ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಮನೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಕಂದಾಯ ಕಟ್ಟುವ ಘಟನೆ ಶ್ರಮಿಕ ಸಮುದಾಯದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

ಧೀರ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬಂದಾಗ ವಾರಂಟದ ವಾಯಿತ
ಸತ್ರಾ ಮೀರಿತಂತ ರಾಯನ ಮನೆಗೆ ಶಮನಾಸ ಹಚ್ಚಿದ
ರಾಯ ತಂದಿ ಭರಮಂಣನ ಕಂಣಾಗ ನೀರ ತಂದ ನಾಳೆ
ಪಾಳೆ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ ಅಂತಾ ಪಾದ ಹಿಡಿದು ಹೇಳಿದ
ಕರುಣ ಬರಲಿಲ್ಲ ಕುಲಕರ್ಣಿಗೆ ಹಿತ್ನಟ್ಟನ ಕುರಕುರಿಯಿಂದ
ಚೋರಿಲಿ ನಗುಸುತ ಭರಮಂಣನ ಚಾವಡಿಗೆ ಬಯ್ಲು ಚಂಡ
ಬಗ್ಗಿಸಿ ಡುಬ್ಬದ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಹೇರಿದಾ (ಮೂಗಿ, 1951)

ರಾಯಣ್ಣನಿಲ್ಲದ ಸಮಯ ನೋಡಿ ದೌರ್ಜನ್ಯ ಎಸಗುತ್ತಾನೆ. ತಂದೆ ಭರಮಣ್ಣ ಕುಲಕರ್ಣಿಯ ಪಾದ ಹಿಡಿದು ನಾಳೆ ಪಾಳಿ(ತೆರಿಗೆ) ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಬೇಡಿದನು. ಕರುಣೆ ತೋರದ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಭರಮಣ್ಣನನ್ನು ಚಾವಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಹೇರಿದನು (ಕೆಲವೊಂದು ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಭರಮಣ್ಣನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಾಯಿ ಕೆಂಚವ್ವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ). ರಾಯಣ್ಣ ಪಾಳಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ತಾಯಿ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆಗ ಕುಲಕರ್ಣಿಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು. ಕುಲಕರ್ಣಿಯ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ, ಅವನ ಹೊಲದ ಬೆಳೆಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಿ ತನ್ನ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಈ ಪ್ರತಿರೋಧ ಆಧಿಕಾರಶಾಹಿ ವರ್ಗದಿಂದ ವಸಾಹತುಶಾಹಿಯ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆದ ದೊಡ್ಡ ಮಟ್ಟದ ಹೋರಾಟವಾಗಿದೆ.⁴

ರಾಯಣ್ಣ 1829ರಂದು ಬೀಡಿಯ ಮಾಮಲೆದಾರನ ಕಾವೇರಿಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಮೊದಲ ದಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಖಾನಪುರ, ಸಂಪಗಾವಿ, ಕಿತ್ತೂರು ಹೀಗೆ ಮುಂತಾದ ಕಾವೇರಿಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಐದು ಗ್ರಾಮದ ರೈತರು ಬೆಂಬಲ ನೀಡಿದರು. ಹಾಗೇ ಮಲೆನಾಡಿನಿಂದ ಸಾವಿರ ರೈತರು ಬೆಂಬಲಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಈ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಶಕ್ತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಸೈನ್ಯದ ಬೆಂಬಲಕ್ಕಾಗಿ ಸುರಪುರ ಅರಸನಿಗೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತೋರಿಸಿ ದಂಡು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ಮಂಡಲ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಬಸವ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಧೀರ ಹೌದೋ ರಾಮನಾಯಕ

ಹಾರಿ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಜಿಗಿದಾ

ಅರಸ ನೋಡಿನಿವನ ಕಣ್ಣಾರಾ

ಅರಸ ಮೆಚ್ಚಿ ಹರುಷವಾಗಿ

ಸರ್ಜಾ ನಿನಗೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು

ಯೇನ ಬೇಡತಿ ಬೇಡಂದ ರಣಸೂರಾ

ಹಾಗೇ ಶಿವನಗುತ್ತಿ ಅರಸರಿಂದ ಸೇನೆಯ ಸಹಾಯ ಕೇಳಲು ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಅವನ ವೈರಿಯಾದ ಪುಂಡನನ್ನು ಅರಸನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಎದುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಲಾವಣಿಕಾರರ ಶಾಹೀರ ರಾಮರಾವ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಲಾವಣಿ:

ರಾಯಣ್ಣ ರಣಗೂದಲ ಬಿಚ್ಚಿ

ನಗು ನಗುತ ನಡಕ ಸುತ್ತಿದ ಖಿಡ್ಲ ಬಿಚ್ಚಿ

ನಿಂತಾನೋ ಶಿವನಗುತ್ತಾವನ ಎದುರಾ

ಟನ್ ಟನ್ ಜಿಗಿದ ಬಗದ ಅಂತರಲಾಗಾ

ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಣ ತೆಗೆಯುವದರೊಳಗೆ ಶಿವನಗುತ್ತ

ಪುಂಡನ ಚಂಡ ಕಡಿಕ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟೋ ರಾಯಾ

ಈ ಮೂಲಕ ಶಿವಗುತ್ತಿ ಅರಸರಿಂದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ದಂಡು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಯಣ್ಣನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಛೇರಿಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಹಾಗೂ ಅತಿಕ್ರಮಣದಿಂದ ಬೇಸತ್ತು ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮಗನ ದತ್ತುಕವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಧಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕುದಾನಪುರದ ಪಾಟೀಲನಾದ ಲಿಂಗನಗೌಡನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಮಾಮ್ಲೇದಾರ ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಅದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ರಾಯಣ್ಣನ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಕೇಳಿದನು. ಇವನ ಜೊತೆಗೆ ಯಂಕನಗೌಡನನ್ನು ಬೆಂಬಲಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು⁵ ಇವರು ರಾಯಣ್ಣನೊಂದಿಗೆ ಸ್ನೇಹದ ನಾಟಕವಾಡಿ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲ ನೀಡಿದಂತೆ ದಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ನಾಟಕೀಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ರಾಯಣ್ಣ ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲ. ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಸ್ಟೋಕ್ಸ್ ಹೇಳುವಂತೆ, ರಾಯಣ್ಣ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಗೂ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೋದಾಗ ಇಂತಹ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ನೇಗಿನಹಾಳದ ಸನ್ನದಿ ಲಕ್ಕಪ್ಪ ನುಗ್ಗಿ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಹಿಡಿದಾಗ, ಇನ್ನಿತರರು ಸುತ್ತುವರೆದು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು. ತದನಂತರ ಧಾರವಾಡದ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಡಿಸೆಂಬರ್ 30.1830ರಂದು ನಂದಗಡದಲ್ಲಿ ನೇಣು ಹಾಕಲಾಯಿತು.

ರಾಯಣ್ಣನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಾರ್ತಿಯ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬಾಳಪ್ಪನ ಗರ್ಭ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿಯ ಆಸೆಯಿಂದ ಕುದಾನಪುರ ಪಾಟೀಲನಾದ ಲಿಂಗನಗೌಡನ ಮೋಸದಿಂದ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಅಂತ್ಯಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯವನ್ನು ದೈವಿಕರಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಜಾತಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆಚ್ಚರ್ಯಕಾರವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ರಾಯಣ್ಣನ ಸಮಾಧಿಗೆ ಪೂಜೆ, ಜಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಿನ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಯಣ್ಣನ ಅಂತ್ಯದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯದೇ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ಹೋದರಿಂದಲೇ ಆತನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಬನಗಾವಿ(ಗೋಕಾಕ್)ಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ನಮ್ಮನೆಂಬ ಗ್ರಾಮ ದೇವರಿಗೂ ಆತ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ, ಇವರ ದರ್ಶನ ಮಾಡದೇ ಹೋದ ಕಾರಣ ಈ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಜನರ ನಂಬಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಕಕ್ಕೇರಿ ಬಿಷ್ಪವ್ವ ಖನಗಾವಿ ಕನ್ನವ್ವ

ಕರುಣೆ ಇರಲವ್ವ ರಾಯಣ್ಣನ ಮ್ಯಾಲ ||ನೀಲ||

ಬಂಗಾರದ ಗೋಲ ||ನೀಲ|| (ನೇಗಿನಹಾಳ 1999:214)

ಆದರೆ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ದೈವಿ ಪುರುಷನಾಗಿ ಕಾಣುವ ಪರಿಪಾಠ ಇಂದು ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದು ಒಂದು ಆಚ್ಚರ್ಯಕಾರವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವ ಬದಲು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕೆಲಸ ಚರಿತ್ರೆಯ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. 21ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಾಯಣ್ಣನ ಜಾತಿ ಐಡೆಂಟಿಟಿಯನ್ನು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮತ್ತು ಕುರುಬ ಜಾನಾಂಗದವರು ಜಾತಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಘರ್ಷಗಳಾಗಿ ಬದಲಾಗಿವೆ. ಇದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ರಾಜಕೀಯ ಐಡೆಂಟಿಟಿಯಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ

ಕಾರ್ಯ ಇಂದು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಐಡೆಂಟಿಟಿಯಾಗಿ ಹಾಗೂ ಆಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಜಾತಿಗಳು ಹೊಸ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗಿವೆ ಹೊರತು ಬೆಳೆದುಬಂದ ಹಾದಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆಯೊಂದು ಕಿತ್ತೂರಿನೊಂದಿಗೆ ರಾಯಣ್ಣನನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕನ್ನಡ, ಕರ್ನಾಟಕ, ಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಗಡಿ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಯಣ್ಣನ ಐಡೆಂಟಿಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವ ಹಾಗೂ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಆಧುನಿಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸಿನಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರನಂತೆ, ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಿ ಕಿತ್ತೂರಿನ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕನ್ನಡದ ಭಾವುಟವನ್ನು ಹಾರಿಸುವ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಬೌದ್ಧಿಕ ವಲಯದ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಭಾವಿಸದೆ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಹಾಗೂ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟವನ್ನು ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕೊನೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ಗುಹಾರವರು ಅಖಿಲ ಭಾರತೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರೈತಾಪಿ ಹಾಗೂ ಬುಡಕಟ್ಟು ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳನ್ನು 1783 ರಿಂದ 1900ರ ವರೆಗಿನ ಕಾಲಘಟ್ಟದವರೆಗೂ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಚರ್ಚಿಸಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ರೈತ, ಬುಡಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ಆಡಳಿತದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಂಶಗಳು ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಚಾರಗಳಾಗಿವೆ. ನೋಡಿ: ರಣಜಿತ್ ಗುಹಾ, 1983, ಎಲಿಮೆಂಟರಿ ಆಸ್ಟ್ರಾಲ್ಯಾ ಆಫ್ ಪ್ರೆಸೆಂಟ್ ಇನ್‌ಸರ್ಜೆನ್ಸಿ ಇನ್ ಕಲೋನಿಯಲ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, ಡೆಲ್ಲಿ.
2. ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ರೈತರ ಜೀವಂತವಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಸಹ ರೈತರು ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯು ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನೋಡಿ: ವಿಜಯ್ ಪೂಣಚ್ಚ ತಂಬಂಡ. (2017). *ವರ್ಗದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿದಡೆಗೆ ಸಬಾಲ್ಬರ್ನ್ ಅಧ್ಯಯನ*. ಮಾರ್ಕ್ಸಿಸ್ಟ್ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಕ್ಸಿಸ್ಟೀತರ ವಿಮರ್ಶೆಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
3. ಶರ್ಮ ತಿ.ತಾ. (1957). *ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ*. ಪುಟ.64.
4. ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಡಳಿತವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರೋಧ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ ರಾಯಣ್ಣ ಕಿತ್ತೂರು ಪತನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ರೈತಾಪಿ ಸಮುದಾಯದ ಬೆಂಬಲದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ ರೀತಿಯು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯವಾದಿ, ಕಿತ್ತೂರು ಪರ ಚರಿತ್ರೆಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.
5. ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಹೋರಾಟದ ನಾಯಕತ್ವವಹಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ದಂಗೆಕೋರರು, ಕಿಮಿನ್‌ಲ್‌ಗಳೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಯಣ್ಣನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಲ್ಲೂ ಇದೆ ರೀತಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ದೇಶೀಯ ಗಣ್ಯವರ್ಗದ ನಿಯೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಧಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ, ದಮನ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

- ಚೆನ್ನವೀರ ಕಣವಿ (ಸಂ.). (1976). ಕೆತ್ತೂರು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ (ಆರು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು). ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
- ಕ್ಯಾತನಹಳ್ಳಿ ರಾಮಣ್ಣ. (1991). ಫ್ಲೀಟರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಲಾವಣಿಗಳು. ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
- ರಣಜಿತ್ ಗುಹಾ. (1983). ಎಲಿಮೆಂಟರಿ ಆಸ್ಟ್ರಾಲ್ಯಾ ಆಫ್ ಪೆಸೆಂಟ್ಸ್ ಇನ್‌ಸರ್ಜೆನ್ಸಿ ಇನ್ ಕಲೋನಿಯಲ್ ಇಂಡಿಯಾ. ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್.
- ರಾಜಪ್ಪ ಟಿ.ಎಸ್. (1973). ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಾವಣಿಗಳು. ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
- ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ನಿಂಗಣ್ಣ. (1975). ಲಾವಣಿ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ. ಕ್ರಾಂತಿವೀರ ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣನ 150ನೆಯ ವಿಜಯೋತ್ಸವ ಸಮಿತಿ. ಬೆಳಗಾವಿ.
- ಸಾಕಿ. (2004). ಮೇಕಿಂಗ್ ಹಿಸ್ಟರಿ: ಕರ್ನಾಟಕ ಪೀಪಲ್ ಆಂಡ್ ದೆರ್ ಪಾಸ್ತ್; ಸಂಪುಟ-2. ವಿಮುಕ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
- ಶರ್ಮ ತಿ.ತಾ. (1957). ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸರಕಾರ.
- ಸೂರ್ಯನಾಥ್ ಕಾಮತ್. (1995). ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ. ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ. ಬೆಂಗಳೂರು.
- ನೇಗಿನಹಾಳ ಎಂ.ಬಿ. (1999). ನೇಗಿನಹಾಳ ಪ್ರಬಂಧಗಳು. ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
- ವೀರೇಶ ಬಡಿಗೇರ. (2008). ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ: ಬದುಕು ಹಾಗೂ ಹೋರಾಟದ ಕಥನ. ಚರಿತ್ರೆ ಅಧ್ಯಯನ. 3(2).
- ವೀರೇಶ ಬಡಿಗೇರ. (2000). ಹಳೆಯ ಲಾವಣಿಗಳು. ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.